

Krúdy, a párbajhős

Ez aztán az igazi Krúdy-legendák terepe. Észnél kell lennie az író duellumai után kutakodónak, ha nem akar hazugságok és féligazságok csapdájába esni.

Krúdy Gyula párbajozott, s nem is egyszer. Sőt, legalább az egyik viadala miatt még börtönben is ült, ám erről általában hallgatnak a források.

Első párbaja még odahaza, Nyíregyházán zajlott. „Tizenhat esztendőös koromban nehéz kardokkal, derékig meztelenül párbajoztam a huszárlaktanyában, s nem csodálkoztam, hogy ép bőrrel menekültem.” Ez a szenzációnak ható vallo-más a gyermekkorára emlékező regényében olvasható (*N. N. Egy szerelem-gyermek*). Higgyük el, ha bevallja? Rebesgették ezt az emlékezők, de hogy tizenhat éves korában történt volna? Különben sem volt még párbajképes, hiszen nem volt érettségije. De egy közeli tanú, az öccse, Krúdy Péter pontosan leírja az esetet. „Már diákkorában egy Sóstófürdőn (Szabolcsban) megtartott majálison kesztyűt hajított egy vidéki szolgabíró felé, aki – számítása szerint – hosszasabban táncolta a szupét bizonyos kökényszeművel. Az affér az érettségi után párbajban végződött, melyre Gyulát (...) báró Bothmer paukolta. Ez első nyíri verekedés a helybeli huszárkaszárnyában a szolgabíró súlyos sebesülésével és édesanyánknak, ki annyira remegett fiáért, súlyos ideg-megrázkódtatásával végződött.” (Krúdy Péter: *Krúdy Gyula élettörténete*. Szerzői kiadás, 15. old.)

Ez volt az első párbaja. A többit már a fővárosban vívta, távol az aggodalmas anyai pillantásoktól. Egyébként a Krúdy Péter által emlegetett Bothmer Jenő százados, híres vívómeister, a Ludovika Akadémia tanára volt, s mindenekelőtt bi-valyerejű óriás, aki néha – mint a források közlik – cirkuszi medvével birkózott. Krúdy meg is írta nem mindennapi alak-

ját évtizedekkel később egy tárcájában (*A régi honvédbuszárok kardja*).

Pesti párbajai közül mindenki a Sztojanovics és a Szentkirályi ügyeket emlegeti. Ezek a tízes évek elején estek meg. Mély hallgatás övezi viszont a Déri Gyulával vívott összecsapását. Ez még az 1900-as években történt. Déri lapszerkesztőként került ellentétbe Krúdyval. Ő volt az, aki az Egyetértés szerkesztőjeként bemutatta egymásnak a fiatal Krúdyt és a nála jó pár évvel idősebb Spiegler Bellát, aki később az író felesége lett. Házasságkötésük után Krúdy gyakorlatilag megtiltotta a nejeinek, hogy írásait közölje. Déri azonban – talán nem tudott a tilalomról, vagy más véleménye volt Bella (másképp Satanella) novelláiról – közölte egy kéziratát. Krúdy erre provokáltatta a szerkesztőt (lehet, ha tehette volna, inkább a feleségét hívja párbajra). Nem tudni, hogyan végződött az eset. A források hallgatnak: Clair Vilmos alapos összeállítása, a *Magyar párbajok* mindenestre nem tud semmit róla.

Megírja viszont mindkét másik párbaját alapos részletezéssel. Íme, az első.

„Sztojanovics Viktor, a 13. huszárezred kapitánya szabadságon volt Budapesten, s egy este együtt mulatott a barátaival, amikor a társasághoz csatlakozott Krúdy Gyula, akit mindannyian, mint régi ismerőst, üdvözöltek. Sztojanovics kapitány nem ismerte az író, csak akkor mutatkoztak be egymásnak. A kapitánynak – úgy látszik – nem tetszett az író, mert az este folyamán több ízben is bele akart kötni, de barátai mindannyiszor lecsöndesítették.

Mikor a társaság egy végigmulatott éjszaka után, másnap dél felé szétoszlott, Sztojanovics kapitány a búcsúzáskor mindenkiel kezét fogott, csak Krúdyval nem.

Az íróval – jegyezte meg gúnyosan – nem fogok kezét!

Krúdy felelősségre vonta a kapitányt ezért a sértő megjegyzéséért. Sztojanovics erre a kardjához kapott. De még mielőtt kiránthatta volna a kardját, Krúdy torkon ragadta, nekilökte egy szomszéd asztalnak, kicsavarta kezéből a kardot, s amikor a kapitány a revolveréhez nyúlt, a kardmarkolattal fejbe vágta. A vendéglő vendégei választották őket szét.

Az esetnek természetesen lovagias úton volt folytatása. (...) A segédek kardpárbajban egyeztek meg, súlyos föltételekkel, nehéz lovassági karddal, bandázs nélkül, harcképtelenségig.

Az ellenfelek kétszer csaptak össze. A második összecsapásnál Krúdy Gyula heves támadással szorította vissza az ellenfelét, és a homlokán súlyosan megvágta. Sztojanovics huszárcapitány szemét előntötte a vér, úgyhogy a segédek kénytelenek voltak a párbajt megszüntetni. Párbaj után a felek kibékültek.” (Clair Vilmos: *Magyar párbajok*. II. kötet, Singer és Wolfner, 1930. 198-199. old.)

Kissé másként írja le az esetet Krúdy Péter, és a vívótermi előkészületeket is részletezi. (*I. m.* 16-18. old.) Az biztos, hogy a párbaj 1911. november 18-án zajlott. A híres párbajok történetét csokorba gyűjtő Eszes Máté Clair Vilmos beszámolóját veszi alapul, aszerint ismérteti az ügyet könyvében (lásd *Híres bajvívások, hírbedt párbajok*, Népszava, 1988, 103-104. old.). Clair viszont elhallgatja, vagy inkább nem tartja említésre méltónak, amit Krúdy Péter s nyomában Eszes Máté feljegyez, hogy tulajdonképp az író ismertségén gúnyolódott a huszárcapitány, emiatt robbant ki köztük a feszültség. (Ekkor már sorra jelentek meg az első Szindbád-novellák, s Krúdy népszerűsége nőttön-nőtt.) Így már érthetőbb az indulatok elszabadulása.

A korabeli napilapok a szenzációhoz illő részletességgel számoltak be a párbajt kiváltó esetről és magáról az összecsapásról. (*Megvagdalt huszárcapitány*. Budapest, 1911. november 15. és *Krúdy Gyula kardafférja*. Független Magyarország, 1911. november 15.) Talán nem véletlen, hogy az akkori Függetlenségi Párt lapjai foglalkoztak ilyen részletesen egy közös hadseregbeli katonatiszt pimaszkodása miatt kitört lovagias üggyel (az sem elképzelhetetlen, hogy ugyanaz az újságírói kéz vetette papírra mindkét tudósítást). Ugyanez a két lap vasárnapi számában részletes beszámolót közöl az összecsapás előző napi lefolyásáról. (*Író és huszárcapitány párbaja*. Budapest, 1911. november 19. és *A Krúdy-Sztojanovics affér*. Független Magyarország, 1911. november 19.) A négy cikk Clair Vilmos leírásával egyezően mondja el az ügy történetét.

Ennek a párbajnak egyik következménye lehetett Krúdy szarkasztikus ajánlása Major Henrik karikatúrájához. 1913-ban a békéscsabai Tevan Kiadónál *Panoptikum* címen megjelent a neves grafikus és illusztrátor magyar írókról rajzolt gyűjteménye. „A nyugalmazott kapitánynak gratulálok”, írta oda Krúdy saját karikatúrája alá mottóként. Lehetséges, hogy Sztojanovicsot az eset után nyugdíjazták?

A másik párbaj híre kisebb port vert föl, s Clair is épp csak megemlíti egy mondatban. „Krúdy Gyula író (...) szóváltás miatt verekszik meg Szentkirályi Béla rendőrfogalmazóval, s a párbajban mind a ketten megsebesülnek.” (I. m., 205-206. old.) Ez az eset 1912-ben történt. Az is lehet, hogy a Major-karikatúra aláírása ennek az eseménynek a következménye, s nem Sztojanovicsot, hanem Szentkirályit nyugdíjazták.

Azért Krúdy Gyula sem úszta meg szárazon. A bőrért nem lyukasztotta ki a nehéz kard, de a párbajvétségért vezekelnie kellett. Erről jószerivel hallgatnak a források. Csak Krúdy Mária tesz említést róla *Az első család* című emlékezésében (lásd *Krúdy világa*, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964, 31. old.). „Párbajvétségért elítélik, a Vácott töltött napok sokkal mélyebben megrendítik, mint az életveszélyes viadatok.” Krúdy Mária gyermekkorában, ha máshonnet nem, édesanyja (azaz Spiegler Bella) elbeszéléséből hallhatott apja büntetéséről.

Levéltári nyoma is van az író váci kényszertartózkodásának. Csordás Lajos írja a fogolynyilvántartó könyvek lapozgatása után: „Krúdy Gyula a 426. számú látogató volt. 1900. december 10-én érkezett, s pontosan karácsony napján délelőtt 11 óra 35 perckor távozott. (...) Egy három évvel korábbi párviadalért kapott két hét büntetést.” (*Párbajhősök az államfogházban*. Népszabadság, 2003. szeptember 29.) Tűnődhetünk azon, vajon melyik párbaja miatt ült két hetet. A nyíregyházi szolgabíró vagy a fővárosi lapszerkesztő volt-e ellene a lovagias ügyben, amiért be kellett vonulnia a fogházba? Nem szokatlan eljárás, hogy sokszor csak évek múlva bűnhődtek a delikvenssek korábbi vétkeikért. Nem volt hely a börtönben, és sokan párbajoztak Magyarországon. Ha három évvel korábbi esetről van szó, akkor nem lehet a Déri-

ügy következménye. Ám ha nem, akkor amiatt mikor ült? S a későbbi, súlyosabb, s nagyobb visszhangot keltő párbajai (Sztójanovics és Szentkirályi) büntetését mikor töltötte le? Nem tudjuk, mert Csordás Lajos kutatása közli, hogy csak az 1898 és 1910 közötti nyilvántartó könyvek vannak meg, a többi elveszett.

Krúdy jóval később dolgozta föl börtönélményét, mikorra már megszélidültek az emlékei, s a lánya által emlegetett megrendülés feloldódott benne. Két és fél évtized múltán írt egy tárcanovellát *M. kir. államfogyó úr Vácott* (először megjelent: Magyarország, 1926. július 11.) címmel. Több ez az írás, mint egy negyedszázados emlék aprópénzre váltása. Talán ennyi időre volt szüksége, hogy az egykor történeteket megeméssze, majd felidézze és formába öntse. Leírása igazolja, hogy járt a fegyintézetben, és nem kívülről, látogatóként ismerkedett meg a belvilágával. Osztályozza a fogvatartottakat, s magamagát a harmadik osztályba sorozza, „aki egy sétatálcával érkezett meg mindössze, bár büntetési ideje hetekre szólt. (...) Ki volt ez a szegény, gyötrődő fogházi teremtmény? Hírlapíró volt, akinek elszaladt a tolla, vagy pedig a maga igazát fegyverrel is meg akarta védelmezni, párbajozott, tehát bezárták”.

Évekkel később újra visszatér a börtönélményhez. 1930-ban újabb tárcanovella fut ki a tolla alól. *Az államfogyó* (szintén a Magyarországon jelent meg, október 12-én) palimpszeszt, újraírás. Tovább színezi az egyszeri emléket, gombolyítja a szálakat, addig-addig fantáziál, míg az egykori kellemetlen élmények színpompás anyaggá nemesednek. Az egyik fogvatartott például kiszökik egy András napi mulatságra. Az államfogyók választmányi testülete fogházon belüli becsületbeli ügyekkel foglalkozik. A felbukkanó urak egy része valószínű személy, s mindegyiküknek 1899-1900 táján akadt lovagias afférja.

Ezzel nincs vége a börtönhistóriáknak, még mindig 1930-ban vagyunk. A Pesti Napló november 9-i számában olvasható egy újabb tárcanovella, *Az államfogház bölgye*. (Ugyanebben az évben, a Prágai Magyar Hírlap karácsonyi számában is napvilágot lát – írónk bevett publikációs szokásai szerint.) Ebből talán választ kapunk a kérdésünkre: mikor

volt még Vác vendége Krúdy. „Azon a napon, mikor karácsony felé járt már az idő” – írja a bevezetésben. Tehát megint az első ottani időzése az élményforrás? Ezúttal fogolytársai nevét is megtudhatjuk. Szemere Miklóssal beszélget egy délelőtti séta közben: „akit három napra küldtek Vácra”. Másik jeles vendég Rohonczy Gedeon, aki sétaidőben általában tornagyakorlatokat végez. Mindkettőjüknek az 1899-es évben volt lovagias üggye, vagyis 1900-as időzésük a barátságos államfogházban nem tartozik a lehetetlenségek közé. Így ebből a novellából is csak erre az időszakra vonatkozólag tudunk biztosat, Krúdy későbbi váci kényszertartózkodásának lehetséges időpontja továbbra is homályban marad.

Post mortem folytatódik az elbeszélésfolyam. Csak Krúdy halála után lát napvilágot, nyilván kéziratból, a *M. kir. államfogoly úr és nótája* (lásd az *Egy pohár borovicska* című kötetben, Budapest Székesfőváros Irodalmi Intézetének kiadása, 1948). Ebben Rezeda Kázmérnak hívják a lecsukott főhőst. A fegyencélet itt már egészen kedélyes. Az államfogház „vendégei” közös misén vesznek részt a másik váci fegyintézet hosszú évekre elítélt bennlakóival. Az együttes zsoltáréneklés botrányos következményekkel jár: a foglyok celláikba térve illetlen nótákat üvöltöznek.

A megszépítő messzi múltból köszönget vissza az emlék. Tartalomelemzést lehetne végezni, miként variálódik írónk tolla alatt többszöri átmenettel az életrajzi nyersanyag. Érezhetők egyébként a fáradás jelei, ha egymás után olvassuk a négy szöveget. Nem tudható, pontosan mikor írta ez utóbbi, „nótás” fogház-beszámolót. Hogy nem jelent meg életében, az is jelez valamit. Nem valószínű, hogy egyenesen az utókornak szánta. Ilyen luxust nem engedhetett meg magának, amikor hitelezők szorongatták s tele volt adóssággal. Alighanem az lehet igazság, hogy nem kellett a szerkesztőségeknek a téma, talán már lerágott csontnak tartották, s visszautasították a kéziratot. Nagy kérdés: a szerző halála után másfél évtizeddel ki adta oda a kéziratot a kötetet szerkesztőként jegyző Vázsonyi Endrének.

Krúdy párbajainak nem csak ezeket az eredeti élményekből táplálkozó tárcanovellákat, hanem egész pályafutása két

legremekebb elbeszélését, az ikernovellákként emlegetett *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* és *A hírlapíró és a halál* című műveit lehet köszönni. Mindkettő 1927-ben keletkezett, s mindkettő a Nyugatban jelent meg néhány hónapnyi eltéréssel. Ugyanabban az időszakban írta, amikor a börtönélményeit idéző „váci tárcát”. Az elsőben az ezredesnek agyon kell lőnie egy zsrnalisztát, mert a kaszinóban így döntöttek az urak. Nekilát tehát megismernedni azzal a világgal, amelyben a hírlapíró él. Utánzása annyira sikeres, úgy átveszi a szerepet, hogy végül meg is hal helyette. A tükörnovella hőse, Széplaki Titusz hírlapíró annyira végigszorongja halálra váltan a párbaj lebonyolításáig tartó időt, hogy ő kerül ki győztesen a golyóváltásból.

Lehet tűnődni azon, mennyi egy élmény felezési ideje, miért akkor és ott bukkan föl témaként egy-egy régi emlék az író memóriájából. Mindenesetre a novellák egyike sem sietősen papírra vetett írás, semmi sincs bennük az írójukra ekkortájt már sajnálatosan jellemző elnagyoltságból. Gondos, mives munka mindkettő. Nem véletlenül kedvenc darabjai a Krúdyt szemlélő antológiáknak. S nem véletlenül közölte a Nyugat, amelynek az író egy időben a lap fejlécén megnevezett főmunkatársa volt. Idegen nyelvekre is lefordították a novellákat, angol, francia és német kiadása is létezik. Sőt, még a televíziósoknak is megtetszett Széplaki Titusz különös története. Ez volt az első Krúdy-írásmű, melyből 1963-ban Zsurzs Éva rendezésében mozgókép-változat készült.